

Campanii electorale comitatense și dezbateri congregaționale în comitatul Arad între anii 1895-1913

Lucian PETRAȘ

În perioada postmemorandistă, interzicerea activității Partidului Național Român a adus în fața frunțașilor români din Arad problema găsirii unor forme organizatorice alternative menite să ofere un cadru de acțiune mișcării politice românești și, în același timp, să ferească conducătorii partidului de măsuri represive guvernamentale cum ar fi anchete, amenzi, procese, condamnări sau chiar închisoare. Soluția pentru care optează gruparea arădeană, fără a risca să intre sub incidența ordonanțelor ministrului Hieronymi Károly, este înființarea unui club politic menit să-i reunească pe membrii români din adunarea comitatului.

Clubul comitatens arădean a fost creat la sfârșitul anului 1895. S-a urmărit ca acest organism să fie o formulă politică capabilă a promova interesele populației românești regăsite în perimetrul comitatului. În contextul interzicerii de către guvernul maghiar a funcționării P.N.R., clubul congregațional românesc era cadrul legal permis de autorități de unde putea începe o nouă etapă în activitatea partidului național. Era inaugurată, în felul acesta, descentralizarea activității P.N.R. prin direcționarea luptelor politice la nivel de comitat, lupte duse în adunarea comitatului și conduse de clubul comitatens. Congregația comitatului a devenit pentru românii arădeni un mic parlament. Acesta era locul unde reprezentanții românilor criticau realitățile județene, dar se pronunțau și asupra sistemului politic maghiar, combătând adesea guvernarea despotică a autorităților.

Adunarea comitatensă era compusă din două categorii de membrii. Jumătate dintre aceștia erau viriliști, ei fiind numiți dintre locuitorii care plăteau statului cota cea mai mare de impozit. Cealaltă jumătate a deputaților intra în adunare în urma votului exercitat de alegătorii cercurilor electorale. Structura etnică a congregației era preponderent maghiară, fapt favorizat de situația materială superioară a maghiarilor care le conferea posibilitatea ocupării majorității locuitorilor viriliste. Cea mai mare parte a românilor din adunare pătrundea aici în urma alegerii lor în campaniile electorale. Chiar dacă nu au constituit niciodată o majoritate, ponderea lor a crescut continuu în adunare până în anul 1904. Buna organizare la nivel teritorial a clubului comitatens s-a repercutat în campaniile pentru congreagația comitatului din 1895, 1898, 1901 și 1904, prin obținerea de către români a unor rezultate tot mai bune.

Revenirea românilor în adunarea comitatului se produce în anul 1895. Decizia este luată în conferința alegătorilor români frunțași din comitatul Aradului, ținută la 9/21 octombrie 1895, unde se hotărăște întocmirea listelor de candidați pentru fiecare cerc electoral în parte¹. Alegerile ținute la 7 noiembrie st.n. se vor solda cu alegerea unui număr de 25 de români în congreagația comitatului, acestora adăugându-li-se viriliștii de naționalitate română².

Un alt moment favorabil activizării electoratului românesc l-a constituit alegerile pentru membri congregației desfășurate la 2/14 noiembrie 1898. În urma acestora, românii au obținut victorii în 23 de cercuri electorale, numărul deputaților naționali aleși crescând la 52 de persoane³. Capacitatea organizatorică și combativă a românilor este testată din nou la alegerile din 9 noiembrie 1901. Pregătirea lor a fost o preocupare distinctă a partidului național comitatens care se organizează în 35 de cercuri electorale, desfășurarea campaniei electorale propriu-zise, beneficiind de o supraveghere zonală a membrilor comitetului central: pe linia Mureșului responsabil era Ioan Suciuc; de Zărand, Cinte, Șimand, Chișineu, Socodor, Otlaca (Grăniceri),

¹ *Aradul permanent în istoria patriei*, București, 1978, p. 327 ; Vasile Popeangă, *Aradul centrul politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 131 ; Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, rola 3, dosar 7, p. 4-5.

² *Tribuna poporului*, nr.210, 7/19 noiembrie 1898, p. 1021

³ *Ibidem*, nr. 186, 3/15 octombrie 1898, p. 906; nr. 209, 5/17 noiembrie 1898, p. 1017; nr 210, 7/19 noiembrie 1898, p. 1023.

Pilu, Gyula, Vârșand, Șepreuș, Talpoș răspundea M.Veliciu; pentru Șiria, Sântana, Covăsânț a fost numit Ioan Russu-Șirianu; de Curtici și Macea se ocupa Sever Ispravnic; la Pecica și Semlac era responsabil Roman Ciorogariu⁴. Atena mobilizare în fiecare cerc electoral în parte a determinat rezultate considerabile, numărul aleșilor fiind de peste 70 de persoane⁵. A urmat campania electorală din 17 noiembrie 1904, românii obținând 44 de mandate, la care se adăugau 51 de mandate ale viriliștilor români desemnați în virtutea censului⁶.

Succesul electoral obținut de românii din comitatul Arad este unul dintre cele mai mari în comparație cu situația din celelalte comitate ale Transilvaniei. Rezultatele înregistrate la Arad au fost estompate însă de factori devianți, cum ar fi amestecul autorităților în desfășurarea alegerilor. A fost folosită o gamă largă de mijloace în vederea influențării rezultatelor: amenințări ale funcționarilor comunali asupra capilor comunității românești, mobilizarea și folosirea jandarmilor în jurul secțiilor de votare, falsificarea listelor cu votanți sau votarea pe bază de procură, coruperea cu bani sau băutură a alegătorilor, nu în ultimul, rând numirea șefilor comisiilor electorale exclusiv dintre maghiari, ei favorizând tacit genul de manevre mai sus menționate. Au fost consemnate cazuri când s-a împiedicat exercitarea efectivă a dreptului de a vota, cum a fost în anul 1898 la cercul electoral Boroșineu, unde președintele comisiei electorale Molnár Imre ordonă jandarmilor arestarea alegătorilor români conduși de preotul Bălan⁷.

Forțarea rezultatelor s-a făcut și prin eludarea prevederilor legale privitoare la constituirea circumscripțiilor electorale și fixarea numărului de mandate aparținătoare fiecărui cerc electoral. Legislația valabilă în 1903 admitea constituirea unui cerc electoral în cazul în care avea un număr minim de 200 alegători. Realitățile locale arată neaplicarea întotdeauna a acestei prevederi. Este cunoscută existența unor cercuri electorale ca Kispereg cu 171 de votanți, Iratoș cu 46 de votanți, Olari cu 138, Gyula-Vârșand cu 128 votanți. Numărul maxim de votanți pentru un cerc electoral era stabilit la 600, cifră depășită în cercurile electorale Ineu - 638, Buteni - 777, Șebiș - 745, Halmagiu - 714, Vârfurile - 1190. Autoritățile nu optează în acest caz pentru divizarea acestora în mai multe cercuri pentru a evita creșterea numărului cercurilor cu majoritate românească. Cadrul legal prevedea și faptul că acele comune, care aveau cel puțin 200 de alegători deveneau cercuri electorale distincte. Cu toate acestea, comune, cum ar fi Păncota - cu 311 alegători, Șimand - cu 228, Otlaca (Grăniceri) - cu 205, Șiclău - cu 222, Ineu - cu 200, Buteni - cu 358 de alegători, nu au făcut obiectul transformării lor în cercuri electorale distincte. Distribuția numărului de mandate în interiorul comitatului reflectă o repartitie discriminatorie. Astfel la Iratoș 11 alegători delegau un reprezentant în adunarea comitatului, iar la Vârfurile 122 de alegători trimiteau tot un deputat⁸.

Obstrucționarea pătrunderii naționalităților în congregația comitatului este continuată în primăvara anului 1904, când, într-o ședință congregațională, se decide mărirea numărului membrilor din congregație la 300 de viriliști și 300 de membri aleși. Se stabilea o nouă arondare a cercurilor electorale prin care se realiza o micșorare a cercurilor electorale comitatense cu majoritate românească și, în același timp, avea loc o sporire a cercurilor controlate de maghiari⁹.

Privind retrospectiv asupra obstacolelor care îngreădeau reprezentarea cât mai mare a românilor în adunarea comitatului, trebuie remarcat efortul și consecvența conducătorilor partidului comitatens, precum și a electoratului român din teritoriu în aceste campanii electorale. Românii au reușit să se călească și să acumuleze experiență cu prilejul acestor lupte electorale, lupte care au constituit adevărate școli politice, deoarece au educat electoratul și l-au pregătit pentru reintrarea în activitatea parlamentară de la începutul anului 1905.

Noi alegeri pentru congregația comitatului Arad au loc în 24 octombrie 1907. În cele 43 de cercuri electorale au fost vacante 150 de locuri cu mandate de de 6 ani și unul cu mandat de 3 ani. Clubul comitatens al P.N.R. a cunoscut o micșorare a numărului de membrii, întrucât în locul celor 40 de deputați congregaționali români, cărora le-a expirat mandatul, au fost alese în 1907 doar 27 de persoane.

⁴ ANDJA, *Fond R. Ciorogariu*, rola 3, dosar 7, p. 20-21

⁵ *Tribuna poporului*, nr. 202, 30 octombrie/12 noiembrie 1898, p. 1203.

⁶ Stelian Mândruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905-1910*, Fundația culturală Cele trei Crișuri, Oradea, 1995, p. 52; *Tribuna poporului*, nr. 214, 13/26 noiembrie 1904, p. 3; nr. 211, 7/12 noiembrie 1904, p. 1; nr. 210, 6/19 noiembrie 1904, p. 3; ANDJA, *Fond R. Ciorogariu* rola 10, dosar 21, p. 226-227.

⁷ *Tribuna poporului*, nr. 208, 4/16 noiembrie 1898, p. 1013.

⁸ *Ibidem*, nr. 219, 29 noiembrie/12 decembrie 1903, p. 1

⁹ *Ibidem*, nr. 211, 7/20 noiembrie 1904, p. 1.

Campaniile electorale comitatense din anii 1910 și 1913 vor aduce însă o micșorare abruptă a celor aleși pe listele partidului, realitate ce a avut efecte negative asupra combativității și eficienței românilor în dezbaterile adunării comitatului. S-a remarcat o scădere a interesului electoratului românesc față de congregația comitatului, fapt ce a determinat eșecul înregistrat la alegerile comitatense de către Partidul Național Român. Clubul român comitatens al Partidului Național Român a înregistrat o scădere a capacității organizatorice, fenomen ce s-a datorat unui complex de factori: transferul treptat al puterii decizionale de la Mihai Veliciu (retras din viața politică în 1909 datorită stării de sănătate precare), N.Oncu, R.Ciorogariu spre o nouă conducere locală coagulată în jurul lui Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Iustin Marșieu, Romul Veliciu; atenția predilectă acordată activității parlamentare și evenimentelor de pe scena politică ungară de către Ștefan Cicio-Pop și Vasile Goldiș, în detrimentul impulsivității acțiunilor politice din comitat; criza internă a partidului generată de disputa grupărilor din jurul ziarelor „*Tribuna*” și „*Românul*”, care a scindat simpatizanții partidului național; avantajele materiale conferite de congruă preoților și de legislația școlară învățătorilor, i-au făcut acum mai rezervați în fața sprijinirii cauzelor naționale și ca urmare intelectualitatea satelor nu mai asigura eficiența comunicării dintre lideri și poporul de rând.

La alegerile ținute în 22 noiembrie 1910, 25 de români au obținut dreptul de reprezentare în congregația Aradului¹⁰, numărul total al membrilor care urmau să activeze în numele partidului național ridicându-se la 43¹¹, dacă luăm în calcul și viriliștii. Cu liste naționale s-au obținut victorii în cercuri ca Pecica, Cermei, Șiria, Chișineu, Cinte, Comlăuș, Otlaca (Grăniceri), dintre cei aleși cu nume sonore putând fi amintiți: Vasile Goldiș, Sever Bocu, R. Ciorogariu, N. Oncu, Sever Ispravnic.

Totuși, în multe ținuturi covârșitor românești au fost aleși candidați străini: la Ineu, Sebiș, Buteni, Iosășel, Vărfurile, Hălmașiu, precum și în cercurile de pe Valea Mureșului. La Agriș, cerc electoral format din patru comune, - Agriș, Măderat, Mășca și Galșa - lista electorală cuprindea 581 de alegători, dintre care 490 erau români, 83 de electori erau etnie de maghiară, slovacă și evreiască, restul fiind repausați. Contrar evidenței majorității românești, reușita a revenit candidaților administrației. Acest fapt se datorează în principal președintelui comisiei de votare, care a închis alegerea înainte ca electorii favorabili candidaților naționali să-și poată exprima opțiunea de vot¹². Aceeași obstrucționare s-a înregistrat și la Sâmbăteni. Aici fluxul accesului la urnă a fost îngreunat de interogatoriul la care erau supuși alegătorii români, în scopul dezvăluirii intenției de vot de către membrilor comisiei. Mulți dintre cei cu opțiuni favorabile partidului național și-au pierdut calitatea de alegători. Ei nu au putut să-și exercite acest drept, deoarece li s-a refuzat înmânarea buletinului de vot sub pretextul neconcordanței existente între vârsta actuală a alegătorului și cea consemnată pe lista electorală în anii din urmă când aceasta a fost întocmită¹³.

Apelul la astfel de stratageme nu a fost necesar la Sebiș. Aici, deși a existat o listă națională, ea nu a fost sprijinită de preoții și învățătorii celor 17 comune care compuneau respectivul cerc electoral. Lipsiți de conducători, alegătorii au fost lăsați pradă coruperii cu alcool, după care, sub îndrumarea jandarmilor, aceștia au fost conduși la urne, unde au votat pe buletine cu candidații maghiari¹⁴. În condiții cu totul diferite s-a desfășurat alegerea de la Pecica, remarcându-se corectitudinea membrilor comisiei electorale, lipsa oricăror presiuni sau piedici din partea administrației. Scrutinul s-a încheiat cu succesul candidaților partidului național care întrunise 196 din cele 317 voturi exprimate¹⁵.

Numărul membrilor Partidului Național Român prezenți în adunarea comitatului s-a restrâns mai mult în urma eșecului înregistrat la alegerile comitatense din 1913. Voturile acordate la 21 octombrie au decis succesul următorilor naționaliști români la Otlaca (Grăniceri): Mihai Veliciu, George Popovici, Cornel Iancu și Iustin Marșieu. Administrația nu a avut aici candidați. Victoria efectivă în fața unei liste oficioase a fost consemnată doar la Cinte. Aici au fost aleși Cornel Ardelean și Ioan Mladin. Alți câțiva români au pătruns în congregație datorită includerii lor alături de candidații administrației. Deputatul parlamentar Ștefan Cicio-Pop și Sava Raicu, directorul băncii „*Victoria*”, au fost aleși pe listele viceprefectului de Șiria Faragó István. Situația este similară și în cazul aleșilor români din cercurile Cermei, Gyula-Vârșand, Pecica - română, Semlac și Petriș. Cele

¹⁰ *Tribuna*, nr.227, 14/27 octombrie 1917, p.1-2; nr. 241, 23 noiembrie 1910, p. 5.

¹¹ *Românul*, nr. 228, 18/31 octombrie 1911, p. 2.

¹² *Tribuna*, nr. 243, 25 noiembrie 1910, p. 3-4.

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*, nr. 244, 26 noiembrie 1910, p. 5-6.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 243, 25 noiembrie 1910, p. 4.

32 de circumscripții, unde inițial partidul național a avut candidați, au desemnat 112 deputați comitatensi, 18 dintre ei fiind români¹⁶. Lor li se alătură 15 viriliști, astfel că în anul 1913 numărul total al românilor care au dobândit accesul în congregația comitatului Arad a fost de 33. Alegerile congregaționale din 1913 au evidențiat potența organizatorică scăzută a conducerii executive a partidului comitatens, preoții și învățătorii au refuzat din nou colaborarea, iar pactizarea unor lideri cu reprezentanții administrației a conferit competiției electorale un caracter mai mult formal.

Cei selectați la alegeri să reprezinte populația participau la dezbaterile organizate cu prilejul sesiunilor congregației comitatului Arad. Competențele acestei congregații erau mai ales administrativ-fiscale, dar și politice, dacă ținem seama de atitudinile politice luate de grupările aflate în componența congregației care adesea făceau declarații cu privire la diferitele aspecte înregistrate în viața politică a statului ungar. Congregația Aradului funcționa în sesiuni ordinare convocate la intervale de 5-6 luni, precum și în sesiuni extraordinare, atunci când soluționarea unor chestiuni urgente nu putea aștepta următoarea sesiune ordinară. Atribuția de bază a deputaților era de a vota proiectul de buget anual propus de conducerea comitatului, de a aproba taxele și impozitele suplimentare cerute de necesitățile fiscale, de a alege funcționarii comitatensi din teritoriu. Congregația răspundea interpelărilor și adreselor venite din partea unor deputați dietali sau din partea congregațiilor altor comitate care solicitau uneori precizarea poziției față de anumite chestiuni politice de interes general.

Dezbaterile din adunare puneau față în față în lupta de idei, pe de o parte grupul membrilor majoritari al căror partid se afla la guvernare, iar de cealaltă parte a baricadei se situau membrii congregaționali ai căror partide se găseau în opoziție parlamentară. Românii, care au fost întotdeauna minoritari, votau uneori alături de opoziție. Atunci când chestiunile abordate vizau direct populația românească, ei aveau o atitudine solitară și votau unitar, deși votul lor nu avea puterea de a învinge majoritatea maghiarilor care într-o astfel de situație erau împreună, dincolo de diferențele apartenenței lor politice. Naționaliștii Ioan Suciu, Ștefan Cicio-Pop, I. Russu Șirianu, Vasile Goldiș beneficiază de un cadru propice formării lor ca buni oratori, experiența pozitivă acumulată aici urmând să o valorifice după anul 1905 în dezbaterile parlamentului ungar.

Unul din obiectivele care au animat activitatea deputaților români din congregație a fost folosirea limbii române ca limbă protocolară alături de limba maghiară. În ședința membrilor partidului național din congregația comitatensă a Aradului, ținută în 28 ianuarie st.n. 1900, Mihai Veliciu introduce în dezbateri chestiunea reutilizării limbii materne ca limbă protocolară în adunarea județeană. Se constituie o comisie alcătuită din Roman Ciorogariu, Ștefan Cicio-Pop și Ioan Suciu, care avea sarcina de a studia legislația și actele aflate în arhiva comitatului. În baza acestei documentări urma să se ceară congregației refolosirea limbii române în actele protocolare ale comitatului¹⁷. Concluziile comisiei sunt prezentate în ședința membrilor români ai congregației din 26 ianuarie st.n. 1902. Se propune interpelarea vicecomitelui în această chestiune. În caz de refuz, se trecea la strângerea adeziunilor din adunare, în conformitate cu prevederile legii nr. 44 din 1868. Era nevoie de cel puțin 1/5 din semnăturile deputaților pentru a se obține reactivarea limbii române ca a doua limbă protocolară¹⁸. Interpelarea vicecomitelui este făcută de Mihai Veliciu în ședința congregației din 26 ianuarie 1903. Liderul românilor din adunare arată că utilizarea limbii române ca limbă protocolară datează din 1861, iar după adoptarea legii cu privire la egala îndreptățire a naționalităților, paragraful doi al acesteia intră în vigoare în congregația arădeană din data de 11 ianuarie 1869. Vicecomitele refuză însă să aplice dispoziția din ianuarie 1869¹⁹.

Atitudinea autorităților comitatului îi determină pe liderii români să înceapă acțiunea de adunare a semnăturilor de adeziune prin care - în conformitate cu articolul 2 al legii 44 din 1868²⁰ - scrierea actelor adunării comitatense se putea face și în limba română. Subiectul este abordat din nou la ședința congregației din aprilie 1903, dar nu se ajunge la un consens cu majoritatea maghiară. Demersul românesc a fost totuși important,

¹⁶ *Românul*, nr. 222, 10/23 octombrie 1913, p. 1-2; nr. 208, 7 octombrie 1913, p. 6

¹⁷ ANDJA, *Fond R. Ciorogariu*, rola 3, dosar 7, p. 14-15.

¹⁸ *Ibidem*, p. 24-25.

¹⁹ *Tribuna poporului*, nr. 10, 18/31 ianuarie 1903, p. 1.

²⁰ Articolul de lege 44 din anul 1868, aliniatul 2: "Procesele verbale ale jurisdicțiilor vor fi redactate în limba oficială a statului, ele pot fi însă, pe lângă aceasta, și în toate acele limbi, care vor fi cerute de cel puțin a cincea parte a corporațiunii ori comisiei reprezentative a jurisdicțiunii ca limbă a proceselor verbale. În cazul de divergențe în diferite texte, textul maghiar e cel normativ."

deoarece se încadra efortului revendicativ general al naționalităților din statul ungar care doreau respectarea de către partidele maghiare a acelor drepturi minimale dobândite după perfectarea pactului dualist.

Scandalurile de corupție și fraudă apărute la nivelul comitatului au fost prilejul unor dezbateri aprinse pentru membrii adunării. Ei au combătut aceste practici necinstite regăsite în statul ungar și de care, de fapt, nici o societate modernă nu a fost străină. În această serie se înscrie cazul de delapidare a fondurilor destinate îngrijirii orfanilor din comitat. Personajul central al evenimentului a fost Krivany János, casier la sedria orfanală. În decursul de 10 ani acesta a reușit să sustragă fonduri în valoare de 300.000 de florini. Descoperirea furtului în vara anului 1898 stârnește protestul opiniei publice și a unei părți însemnate a deputaților comitatensi. Comitele suprem Fabian Laszlo convoca în august 1898 o ședință extraordinară a adunării județene pentru a analiza situația creată de acest scandal. Mihai Veliciu și Ștefan Cicio-Pop, în luările lor de cuvânt, au condamnat fraudă cerând pedepsirea tuturor vinovaților, nu doar a lui Krivany, ci și a demnitarilor din fruntea comitatului care se făceau responsabili de a nu fi controlat utilizarea banilor destinați orfanilor²¹. Ministrul de interne trimite doi anchetatori guvernamentali cu misiunea de a cerceta cazul de la Arad²², suspendându-l până la finalizarea anchetei pe vicecomitele Szatmary Gyula și pe alți patru funcționari comitatensi²³. János Krivany primește în anul 1901 o condamnare de 9 ani închisoare²⁴, dar efectele furtului se vor prelungi în timp datorită măsurilor luate pentru acoperirea prejudiciului comis în dauna statului.

Discuțiile și deciziile congregației arădene au atins și teme al căror grad de interes depășea granițele comitatului. Deputații au avut prilejul să facă declarații politice față de guvernele ungare, să răspundă adreselor unor deputați dietali sau solicitau, alături de congregațiile altor comitate, demararea anumitor inițiative legislative în Dieta ungară. Membrii adunării județene sunt chemați în 1899 să acorde un vot de încredere noului guvern Széll Kálmán, ocazie cu care fiecare grupare din congregație și-a exprimat opinia față de noul cabinetul venit la putere. Acest guvern a lansat în martie o declarație de politică internă sub lozinca „**Dreptate, justiție, adevăr**”, fără însă să prezinte repere sigure privitoare la o viitoare atitudine față de popoarele nemaghiare²⁵. Românii arădeni observă aceste carențe ale programului guvernamental și nu doresc să subscrie la adresa de încredere, mai ales că toate guvernele precedente s-au dovedit insensibile față de nevoile naționalităților²⁶.

În noiembrie 1900 Fabian Lászlo părăsește postul de comite suprem, funcția fiind preluată de Urban Ivan. Acesta din urmă, cu prilejul jurământului de instalare, ține un discurs-program bine primit de audiență, vorbind pe larg și despre chestiunea naționalităților. Alături de liberali și independiști, românii fac și ei declarații la ceremonia de investire a comitelui. Președintele clubului comitatens român, Mihai Veliciu, ține o cuvântare în care își exprimă nemulțumirea față de neaplicarea în statul ungar a legislației privitoare la naționalități, mai ales a legii cu privire la egala îndreptățire a naționalităților²⁷, pe care noul reprezentant al guvernului promite să o respecte. Evoluția ulterioară a evenimentelor va arăta îndepărtarea comitelui suprem de discursul-program. În ianuarie 1901 el supune la discuție adresa secuilor din comitatul Trei Scaune, care solicitau adeziunea pentru revizuirea legii XLIV din 1868 sub motivul că după 33 de ani de la adoptare, era nevoie de refacerea ei pentru a corespunde noilor realități ale vremii. Prin M. Veliciu, I. Suci și Ștefan Cicio-Pop, românii combat demersul revizuirii legii. Declară că deși prevederile legii nu au fost aplicate decât 6-7 ani ea trebuie menținută în actuala formă, deoarece deși nu oferă libertăți îndestulătoare pentru naționalități, acordă totuși un minimum de drepturi acestora²⁸.

Criza guvernamentală din vara anului 1903 provoca în final demisia premierului Széll Kálmán²⁹. Congregația arădeană întâmpina noul guvern al contelui Kuhen – Hederváry Károly cu o adresă de încredere. În discuțiile legate de adresă, deputații români nu vor să acorde votul de încredere, fiind sceptici în privința promovării de către noul executiv a unei politici favorabile naționalităților. Ioan Russu-Șirianu remarcă

²¹ *Tribuna poporului*, nr.153, 13/25 august 1898, p. 746.

²² *Ibidem*, nr.149, 6/18 august 1898, p. 727.

²³ *Ibidem*, nr.152, 12/24 august 1898, p. 741.

²⁴ *Ibidem*, 19 februarie 1901, p. 2

²⁵ Mândruț, *op.cit.*, p. 27.

²⁶ *Tribuna poporului*, nr. 50, 13/25 martie 1899, p. 1-2.

²⁷ ANDJA, *Fond R. Ciorogariu*, rola 3, dosar 7, p. 16; *Tribuna poporului*, nr. 200, 26 octombrie/8 noiembrie 1900, p. 3; nr. 201, 28 octombrie/10 noiembrie 1900, p. 2; nr. 202, 29 octombrie/11 noiembrie 1900, p. 1.

²⁸ *Tribuna poporului*, nr.9, 17/30 ianuarie 1901; nr. 10, 17/30 ianuarie 1901, nr. 12, 2/20 februarie 1901.

²⁹ Teodor V. Păcățeanu, *Cartea de aur*, vol VIII, Sibiu, 1915, p. 117

promisiunea premierului de a continua politica guvernului precedent, aceasta însemnând nimic favorabil pentru naționalități³⁰.

Luna octombrie a anului 1903 aducea în atenția membrilor congregației unul din subiectele fierbinți ale scenei politice austro-ungare, problema armatei comune. Parlamentul ungar solicitase la începutul anului 1903 modificări în statutul armatei comune: limbă de comandă maghiară, simbolistică militară proprie, pregătirea cadrelor ofițerești într-o rețea de învățământ proprie³¹. La Arad această temă este discutată în urma adresei orașelor Seghedin și Cluj. Congregația arădeană era îndemnată să înainteze o adresă proprie Dietei ungare în vederea inițierii procedurii legislative de constituire a armatei naționale. Dezbaterea avea loc după emiterea în septembrie 1903 a ordinului de la Chlopy de către Franz Josif și în care împăratul-rege refuză orice alterare a caracterului unitar și comun al armatei austro-ungare³². Poziția românilor în congregație va fi în spiritul ordinului de la Chlopy, ei resping dezideratul militar vehiculat la Budapesta, deoarece putea deveni unul din mijloacele maghiarizării forțate a naționalităților din Ungaria. Prin deputatul S. Secula, se arată că românii nu sunt pentru maghiarizarea armatei, **„pentru spargerea unității ei, căci pe această armată unitară se întemeiază forța monarhiei, și prin urmare și siguranța popoarelor sale”**³³.

Alături de adresa celor două orașe, în ședința din noiembrie 1903, se dezbate și adresa comitatului Sepuș prin care congregațiile sunt solicitate să ceară Dietei revizuirea legii electorale (legea XXXIII din 1874). Modificarea urma să se facă în sens restrictiv, astfel ca în decurs de 30 de ani doar cetățenii care vorbesc și scriu ungurește să beneficieze de dreptul de a alege și de a fi ales³⁴. Deputații români percep în acest demers ca o încercare de desființare a drepturilor electorale ale naționalităților, cărora urma să li se blocheze accesul în organul legislativ al țării. Propunerea celor din Sepuș cădea într-un moment în care ideea participării la viața parlamentară a statului ungar începea să fie îmbrățișată din nou de către români. Astfel, arădenii, susținători marcanți ai neoactivismului, nu puteau subscrie unei astfel de adrese.

Chestiunea acordării votului de încredere față de guvernul aflat la putere devine subiectul abordat în ședințele din septembrie 1911 și martie 1912, discuțiile fiind purtate atunci în privința guvernului condus de Kuhen – Hederváry Károly, pentru ca în octombrie 1912 membrii congregației să analizeze motiunea ce urma să fie trimisă noului guvern condus de către Ladislau Lukács. Oratorii care au exprimat punctul de vedere al P.N.R. în această problemă au fost Vasile Goldiș, Iustin Marșieu, Ștefan Cicio-Pop, Cornel Iancu³⁵. Ei, alături de reprezentanți ai grupării justhiste, au condamnat politica promovată de aceste guverne maghiare, refuzând să voteze alături de majoritatea membrilor în favoarea adreselor de încredere. Vasile Goldiș vedea cele două guverne ca fiind exponentele unei majorități parlamentare rezultată în urma fraudei și abuzului electoral și drept urmare nu le putea sprijini. Soluția pentru rezolvarea crizei politice era adoptarea grabnică **„fără amânare a legii electorale pe baza sufragiului universal egal, direct, secret, cu vot pe comune, în cercuri, alcătuite pe temeiul egalității naționale între toate popoarele țării”**, această reformă putând asigura – în opinia lui V.Goldiș - **„întărirea și prosperarea dorită a statului austro-ungar”**³⁶.

Față de această serie de poziții și atitudini manifestate de români după 1905 în ședințele congregației se cuvin câteva considerații. Ținând cont de faptul că P.N.R. era prezent în legislativul ungar prin deputații săi, critica sistemului politic maghiar, în paralel cu susținerea dezideratelor naționale la nivelul adunării reprezentative a comitatului Arad, devenise inoportună și mai ales contraproductivă. Menținerea interesului pentru probleme aflate în competența comitetului central al partidului și parlamentarilor români constituia o prelungire a strategiei promovate de clubul comitatens român înainte de 1905, când datorită pasivismului congregația se transformase într-un mic parlament al cărui membrii români încercau prin subiectele politice abordate să suplinească deficiența nereprezentării parlamentare. Practica nu-și mai avea însă rostul o dată cu trecerea la neoactivism. După 1905 reprezentanții P.N.R. din Camera Deputaților au dobândit în sfera lor de atribuții misiunea promovării intereselor de ansamblu ale românilor din statul ungar. De aceea mai potrivit era ca atenția celor din adunarea comitatensă să se concentreze asupra aspectelor social-economice și administrative incluse pe agenda de lucru a ședințelor, mai ales că priveau direct populația majoritară a comitatului.

³⁰ *Tribuna poporului*, nr. 217, 12/25 iulie 1903, p. 1-2.

³¹ Mândruț, *op.cit.*, p. 28.

³² Păcățeanu, *op.cit.*, p. 117.

³³ *Tribuna poporului*, nr. 195, 25 octombrie/7 noiembrie 1903, p. 4.

³⁴ *Ibidem*

³⁵ *Românul*, nr. 62, 16/29 martie 1912, p. 3-4; nr. 204, 18 septembrie/1 octombrie 1912, p. 3-6.

³⁶ *Ibidem*, nr.189, 29 august/10 septembrie 1911, p. 3.

Votarea de taxe și impozite constituia un obiect de activitate al congregației. Sporirea continuă a cheltuielilor comitatense genera adâncirea deficitului bugetar, pentru acoperirea căruia se recurgea constant la mărirea sarcinilor fiscale. Practica aceasta afecta treptat capacitatea de plată a locuitorilor arădeni și îi aducea tot mai aproape de insolvabilitate. Românii, majoritari în comitatul Arad, cu o pătură socială mijlocie subdezvoltată în comparație cu cea maghiară, locuiau cu precădere în mediul rural. Baza lor materială precară făcea dificilă achitarea obligațiilor față de fisc. De aceea românii congregaționali resping constant propunerile de introducere a unor noi dări suplimentare ce ar îngreuna starea contribuabililor.

Frauda lui Krivany din 1898 adusese comitatului o daună de 300.000 de florini. Acoperirea prejudiciului s-a făcut prin contractarea unui împrumut dintr-un fond special ce trebuia achitat în timp prin instituirea unei taxe suplimentare. Trecerea acestei taxe prin congregație în octombrie 1898 a atras opoziția unei părți însemnate a membrilor, voturile românești împreună cu cele câteva maghiare reușind să împiedice obținerea necesarului de 2/3 pentru aplicarea dării³⁷. Hotărârea congregației este anulată prin ordinul ministrului de interne și după o nouă dezbateră, în noiembrie 1898, „*taxa Krivany*” este adoptată³⁸.

În aceeași perspectivă se încadrează discuția ce a avut loc în toamna anului 1911 pe marginea proiectului constituirii unui fond de pensii al notarilor, fond care urma să fie finanțat prin contribuția comunelor. Iustin Marșieu consideră inoportună adoptarea unei astfel de propuneri, deoarece membrii comunităților locale urmau să primească în responsabilitate acest fond prin introducerea unei noi sarcini fiscale. Populația era nevoită să achite acest nou impozit, cu ajutorul căruia trebuia sprijinită financiar o categorie profesională cu resurse materiale considerabil de mari, în condițiile în care un notariat aducea venituri anuale între 3000 și 12.000 de coroane³⁹.

Antistiile comunale (reprezentanțele comunale) reuneau funcționarii aflați în fruntea comunelor arădene. Alegerea și numirea acestora atrăgea adeseori dispute datorită imixtiunii reprezentanților comitatensi zonali. Dacă în așezările cu populație maghiară compactă disputele erau purtate pentru promovarea în antistii a unora sau altora dintre favoriții locali ai partidelor, în satele românești ori cu structură etnică mixtă, divergențele se datorau protejării candidaților apropiați administrației comitatense. Aceste practici întâlnite la constituirea antistilor au fost un factor de instabilitate pentru lumea satului, ele fiind întâlnite pe tot parcursul sfârșitului de secol al XIX-lea și începutul secolului următor⁴⁰. Cel mai grav eveniment se produce la 7 mai 1903, cu ocazia alegerilor pentru postul de primar în comuna Șepreuș. Au existat doi candidați: Părv Florea Lica - care avea sprijinul administrației cercului Chișineu prin protopretorul Csukay Gyula- și Mihai Indricău, ce era favoritul comunității locale. După exercitarea drepturilor electorale de către cetățeni, la numărarea voturilor, se constată victoria lui Mihai Indricău. Șeful comisiei electorale decide continuarea votării pentru a forța schimbarea rezultatului. Protestele șepreusenilor atrag însă riposta jandarmilor. Aceștia folosesc armamentul din dotare și sunt înregistrați 6 morți⁴¹. Cazul de la Șepreuș devine subiectul central al ședinței congregației comitatense din noiembrie 1903. Prin vocea lui Mihai Veliciu, se condamnă atrocitățile de la Șepreuș și se solicită acordarea de despăgubiri materiale pentru familiile victimelor. El cere pedepsirea vinovaților în frunte cu protopretorul Csukay, deoarece acesta s-a aflat în secția de votare și a avut în subordine plutonul de jandarmi. Conducerea comitatului consideră însă că nu dispune de autoritatea necesară clarificării cruzimilor de la Șepreuș, motivând limitarea prerogativelor sale datorită autonomiei comunale⁴².

Agitație a provocat și alegerea de notar din localitatea Otlaca (Grăniceri), desfășurată în anul 1913. Neregulile săvârșite cu această ocazie au determinat protestul românilor din Otlaca, protest exprimat și în congregație prin intermediul lui Cornel Iancu. Deși comuna era predominant românească, la alegeri au candidat trei localnici necunoscători ai limbii române. Cei trei erau protejați de către protopretelele N. Mladin care controla procesul de alegere. Retragerea membrilor reprezentanței comunale în semn de protest nu a adus nominalizarea altor candidați, câștigător ieșind în final șvabul Jung Péter. Cu toate că comisia de alegere nu mai

³⁷ *Tribuna poporului*, nr. 186, 30 septembrie/12 octombrie 1898, p. 896.

³⁸ *Ibidem*, nr. 215, 14/26 noiembrie 1898, p. 1046.

³⁹ *Românul*, nr. 228, 18/31 octombrie 1911, p. 3; *Tribuna* din 31 octombrie 1911, p. 4.

⁴⁰ Caciora Andrei, *Lupta românilor arădeni pentru eliberare națională în perioada 1895-1905*, în *Ziridava*, VIII, 1977 p. 263-265.

⁴¹ *Tribuna poporului*, nr. 78, 30 aprilie/13 mai 1903, p. 2.

⁴² *Ibidem*, nr. 195, 25 octombrie/7 noiembrie 1903, p. 2-3.

avea o componență statutară, iar din procesul-verbal încheiat la finalul votării lipseau semnăturile oamenilor de încredere, reprezentanții comitatensi l-au validat totuși pe noul notar⁴³.

Pe parcursul lucrărilor unei sesiuni a congregației, a cărei durată era de câteva ore, conducerea superioară a comitatului supunea spre aprobare o multitudine de propuneri, reunite pe lista ordinii de zi, - bugete diverse, creșteri de taxe și impozite, măriri salariale, vânzări și cumpărări imobiliare, afaceri ce constituiau favoruri făcute unor persoane sau grupuri de interese - cantitatea acestor chestiuni fiind de ordinul sutelor. Naționaliștii români ai congregației nu beneficiau de timpul și datele necesare analizării fiecărui punct al ordinii de zi, motiv pentru care doar câteva probleme de interes local au fost supuse discutării de către aceștia. Plenul congregației aproba aproape integral ce i se prezenta, atât din cauza timpului insuficient unei analize obiective a ordinii de zi, cât și datorită majorității pe care membrii partidelor maghiare o aveau, dar și pentru că mulți dintre acești membri erau beneficiari direcți sau prin rude ai favorurilor prezentate vizării favorabile⁴⁴.

O atenție cuvenită s-a acordat eficienței utilizării a fondurilor comitatense cu ajutorul cărora erau finanțate proiectele destinate dezvoltării și menținerii funcționale a infrastructurii edilitare. Comitatul acorda sume importante de bani, în baza contractelor încheiate, unor societăți antreprenoriale ce aveau ca obiect de activitate construcția și reparația de drumuri. Deși acumulau profituri considerabile, aceste consorții nu-și onorau corespunzător obligațiile contractuale. Întreținerea acestor căi de comunicație lăsa mult de dorit, multe fiind aproape inutilizabile. Acesta a fost raționamentul care a stat la baza propunerii venite din partea românilor comitatensi, prin intermediul lui Cornel Iancu. El solicita trecerea sarcinii de îngrijire a drumurilor satești împreună cu fondurile aferente pe seama comunelor, părerea oratorului fiind că sătenii ar avea un interes mai mare să întrețină într-o stare bună aceste căi de acces⁴⁵.

Una din inițiativele membrilor români, încununate cu succes, a fost cea legată de lupta împotriva alcoolismului. Flagelul alcoolismului afecta starea de moralitate publică și de sănătate, mai ales a locuitorilor din mediu rural unde acest fenomen era foarte răspândit. Congregației i se aduce la cunoștință, prin Ștefan Cicio-Pop, hotărârile reprezentanțelor comunale din Cuvin și Șiria privitoare la închiderea cârciumilor în zilele de duminică și la sărbători. Prin voturile exprimate în congregație s-a acordat aprobarea pentru executarea acestor hotărâri⁴⁶. Se conturau astfel condiții favorabile combaterii alcoolismului, în cursul anului 1911 pe ordinea de zi a adunării au fost incluse cererile unui număr de alte 15 comune care cereau aprobări în acest sens⁴⁷.

Competența și profesionalismul de care trebuiau să dea dovadă funcționarii în activitatea desfășurată în teritoriu înregistra lipsuri, dându-se dovadă adeseori de neglijență în administrarea bunurilor. Situația aceasta aducea prejudicii avuției publice a comitatului. Un astfel de caz, sesizat de către Ștefan Cicio-Pop, a fost consemnat în zona Hălmagiului. Administrația cercului a primit sub formă de donație din partea unui cetățean un lot de pământ intravilan, pe care mai apoi a fost construit sediul administrației locale. Culpă funcționarilor a fost aceea de a nu fi perfectat actele de intabulare, astfel încât în baza actului de donație să fie realizat transferul de proprietate în beneficiul administrației. Ștefan Cicio-Pop solicită stabilirea răspunderii materiale a celor vinovați de această neglijență, deoarece, acumulând datorii, respectivul donator își pierde o parte din proprietăți, printre care și terenul oferit administrației, acestea fiind scoase la licitație. În acest context fondurile investite pentru ridicarea clădirii preturii cercului Hălmagiu urmau să fie pierdute⁴⁸.

În final, rezumând evoluția vieții politice din comitatul Arad în perioada 1895-1913, remarcăm acoperirea de către liderii locali ai Partidului Național Român a unei largi palete de preocupări. Într-o perioadă în care funcționarea P.N.R. a fost întrezisă de către guvernul maghiar, iar partidul nu avea reprezentanți în organismul legislativ al Ungariei, arădenii au realizat descentralizarea activității P.N.R., constituind clubul comitatens al partidului național cu rol de partid politic local. Luptele politice au fost direcționate la nivel de comitat prin antrenarea populației în alegerile pentru congregația comitatului și participarea efectivă la disputa ținută cu ocazia sesiunilor forului administrativ-local. Românii din congregația comitatului Arad au combătut abuzurile și actele de corupție ale administrației locale, s-au promunat în plenul ședințelor pentru respingerea adreselor

⁴³ *Românul*, nr. 63, 1 aprilie 1913, p. 3-4.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 206, 21 septembrie/4 octombrie 1916, p. 1-2; nr. 189, 28 august/10 septembrie 1911, p. 2-4.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 228, 18/31 octombrie 1911, p. 3; *Tribuna*, 31 oct 1911, p. 4.

⁴⁶ *Tribuna*, nr. 79, 20 aprilie 1911, p. 3-4.

⁴⁷ *Ibidem*, 31 octombrie 1911, p. 4.

⁴⁸ *Românul*, nr. 62, 16/29 martie 1912, p. 4.

de modificare restrictivă a legii naționalităților, legii electorale și împotriva formării armatei naționale maghiare, au militat pentru introducerea limbii române ca limbă protocolară. Demersurile liderilor români arădeni au contribuit la afirmarea, iar apoi la menținerea Aradului ca unul din principalele centre ale vieții politice din Transilvania, statut pe care Aradul și-l va păstra până la unirea din anul 1918.

Regional Electoral Campaigns and Congregational Debates in the County of Arad between 1895-1913

Summary

Summarizing the political life's evolution from the county of Arad between 1895-1913, we may notice the large variety of concerns that local leaders of the Romanian National Party had. In the period, when the working of the Romanian National Party was forbidden by the Hungarian government and the party didn't have representatives in the legislative organism of Hungary, the inhabitants from Arad realized the decentralization of the Romanian National Party activity, forming the regional county club of the national party that had the role of the local political party. The political fights were directed, at a county level, by the population's stimulation in the elections for the county's congregation and the effective participations to the dispute that took place at the local administrative forum's sessions. The Romanians from the county's congregation of the Arad county have fought the abuses and the acts of corruption of the local administration, they have pronounced themselves, at their meetings, for the rejection of the Hungarian national army, they have fought for the introduction of the Romanian language as a formal language. The approaches of the Romanian leaders from Arad have contributed to the recognition and then to the maintaining of Arad as one of the main centers of the political life from Transylvania, a statute that Arad will keep it until the unification from 1918.

